

kupje zraka kakor nad prostorom med obema krogoma. In z drugimi besedami lahko rečemo, da je nad okolico zračni hrib, nad prostorom med obema krogoma pa zračna dolina, ker je nad okolico več zraka, nad prostorom med krogoma pa manj.

Kadar imamo nad seboj zračni hrib, stoji barometer visoko, in kadar imamo nad seboj zračno dolino, stoji barometer nizko. Zrak pa nikakor ni voljan, da bi dalje časa ostal tako, da bi bila v kakem kraju zračna dolina, v sosednjem kraju pa zračni hrib, ampak z zračnega hriba se hiti udirati v zračno dolino. Tako udiranje zraka z zračnih hribov v zračne doline dela vetrove. Sedaj umemo,

kako nastane veter vsled gorkote: gorkota dviga zrak, delajo se zračni hribje in zračne doline, in naposled se začne zrak udirati z zračnih hribov v zračne doline.

Zračno dolino bomo imenovali odslej tudi „nižino“ ali „depresijo“, zračni hrib bomo pa zvali „višino“.

Še neko posebnost ima zračna dolina. Deluje prav tako, kakor zračna sesalka. Pri tleh namreč srka zunanji zrak vase. Zrak ji pa priteka od zunanjih krajev.

Ravno tako je pri zračnem hribu med drugimi ta posebnost, da stoji barometer najvišje v tistem kraju, ki je prav v sredi pod zračnim hribom. (Dalje.)

Kokodúče in krpúče.

(Spisal M. Sila.)

Hud mraz je bil, prav živ, strupen mraz, da je rekel stari Jožin: Danes pa je mraz ko čičara.¹⁾ Otroci in stari so se gneli okoli ognjišča, na katerem je tlela debela čorna.²⁾ Eni so hrompali³⁾, ker so se vèni na snegu in na ledu prehladili. Stric Grgo je prišel se gret s skednja, kjer je nekaj orodja popravljaj, ter je kihnil: „a boff! a boff!“ Mati pa so odgovarjaje kihali: „a leća! a leća!“ Otroci pa so nazdravljali: „Bog pomagaj!“ Tedaj si izmislili mali Tonček: „Mati! dajte no, prosim, ono glavico turščično⁴⁾ na polici, da jo omrvimo; bomo pekli kokodúče.“⁵⁾ Še mali Lojzek se oglasi: „Duče! duče!“ Hitro je bila omrvljena jedna in druga pa tretja glavica, in zrnice so deli v ponvo nad žerjavico. Kmalu je jelo pokati in frcati na vse strani in kokodúče so bile gotove. Jojdetka! kako so lepe! Meni eno, meni tri, meni, meni dosti! se oglašajo otroci po vrsti. Mati so imeli dokaj opraviti, dokler razdelé med malo družinico kokodúče. Te so turščična zrna, ki se razpokajo nad ognjem ter vskipé kakor v belo močnato penasto cvetko. Otroci na kmetih kaj radi pekárijó koruzo po zimi

in jo slastno hrustajo, saj imajo čvrste, zdrave zobke. Pa je tudi res, da „zima ima ostre zóbe, kar vdóbe, vse zdróbe“ (kar vdóbi, vse zdrobí). A ko se deca naveličajo, pa jamejo ugibavati: stavijo kokodúče v pest ter vprašajo: „lih ali sodev?“⁶⁾ Še drugače sem slišal v svoji mladosti: „Janjček babó, je tekel za njo! S koliko?“⁷⁾ Kdor je uganil, koliko zrn je v pesti, dobil je vse; ako pa ni uganil, je moral toliko iz svojega dodati, kolikor je stavec uganjke imel v pesti. Drugi so postavljali zrna v „krpúče“.⁸⁾ Zložili so po tri ali štiri zrna skup in povrh jedno kokodúčo, in na ta kupček so brenili s palcem jedno zrnice. Komur se je posrečilo, da je krpúčo podrl, bila je njegova. Deklice pa so rajše devetkale in gacljale.⁹⁾ Stavile so v krilce več zrn in kokodúč ter zajemavši v pest, metale jih v zrak, ujele na obrnjeno dlan in zopet hitro obrnivše dlan jih prestregle v pest. Ona, ki ni mogla ujeti nič, so pravili, da ima „kozji veter“¹⁰⁾ in je pustila nadaljevanje tovarišicam.

Brzo je potekal čas. Prejšel je sv. Anton opat, ki ne dá ne orat' ne kopat', prejšel

sv. Pavel, ki je sleme stavil; sv. Neža, ki sleme veže; sv. Vence, ki dol jo brcne; došel je sv. Valentin (14. febr.), prvi spomladin. „Janžek je pregnal babo“, za ostro zimo nastopi prijazna mila pomlad in toplo leto. Ej! saj smo vedeli: „Kakor je ledéno, tako bo zeléno!“

Pojasnila.

¹⁾ Čičara = huda zima. V Rodiku sem slišal to besedo od nekega starega moža. Hrvaško-srbsko: cića = ostra zima = grimige Kälte. Isto ruski: čičara. V padovansko-venetskem narečju: „cisara“, brina, slana, Reif. (Ltp. Mat. 1874., str. 25.)

²⁾ Čorna = debel kratek čokelj, parobek. Po Vipavskem pravijo: čorna, in nekaj po Krasu. Tu pa je čokelj mal, nizek, pri samih tleh odsekan štor. Štor je bolj pokončno strnišče. Po stajerskem je čola, čula = Klotz, Baumstock. Štor in čola da sti nemški (bavarski) besedi. (Ltp. Mat. 1892, str. 10 in „Slovár“ str. 108.) Toda ni-li „čoln“ = ladjica, iz „čola“ izdolbena, vsaj prvotno? torej bi niti čoln ne bila slovenska beseda. „Col na Štajerskem imena rtastih hribov, po sanskr. „čarus“, „čaljan“ rtasto orodje. V besedi col (čolj) je pomen *κρηλον*, odkrhan les. (Vestnik I., str. 168.)

³⁾ Hrompati = močno kašljati. Močna oblika za „hropeti“. Drugodi „prhati“, Keuchhusten.

⁴⁾ Koruza, turščica, turščak, turkinja, fermanton, fermantin, n. Kukuruz, Mais. italijansko grano turco, je rastlina, došla k nam v Evropo iz južne Amerike. Dr. Šulek v knjigi: „Jugosl. Imenik bilja“, stran 183: Kukuruz, kukuza, kuruz, češko: kukuřice, kukuruc, malorusko: kukurudza, kukurudzi, poljsko: kokorudz, rumunsko: kukuruz, magj. kukoricza: milium indicum, frumentum indicum (Dus.). (*Zea Mays* L.)

Udri, udri sitna kiša,
te porosi žito, vino
i tri pera kukuruza.

(Nar. pj. Vuk.)

Tužna Liko, što si dočekala, da te Bosna kukuruzom hrani! (Nar. pj.)

Kad se ko oprži (opeče), privija se kukuruzno brašno, pomešano s vodom. (Milić.)

Od kašlja se kuva kukuruz ili ječam i voda ta se pije. (Milić.)

Od kašlja valja kukuruze izkōkati, te kokice kuvati i vodu piti. (Arkivlj.)

Zagonetke (uganjke): Gospodar u kući stoji, a brada mu izvan kuće.

U našega čaće (očeta) devetore gaće (hlače).

Rasla resa pod nebesa,
Za njom buhac dugo trupac:
stani, reso, moje je meso.

Što na glavi perčin ima, a glave neima. (Vrčević.)

Na Krasu pravijo, da je osem dnij pred do osem dni po sv. Jurju (24. mal. travna), torej druga polovica malega travna najboljja doba, da se useje turščica. Takrat tudi „zemlja cvete“; neke drobne mravlje izrivajo iz tal male kupčke zemlje slične malim krtinjam; podsolnčnica (*potentilla verna*) odpre svoje žolto očice, roja (*carex praecox*) dviguje kodelčasti cvetek, belkine dremavke (*galanthus nivalis*), zlatni jagavčki (*primula*) i druge dične cvetlice oznanjajo svetu zopet novo pomladno življenje. Pregosto turščico, ko odraste za ped visoko, treba je izredčiti in opleti, in kmalu potem osipati, da bolje urodi. Devetkrat da mora od vročine presahniti, potem je dobra, a to le v debelini, na tenčinah ostane kilava. V tržaški okolici ne osipajo koruze, nego „mešalijo“. Osipanje = mešalica. V cerkvenem zapisniku (urbarju) Proseškem se večkrat omenja „mešalica“. N. pr. „1733: per messalizza“ giorni quattro una orna di vino terrano“ (potrosili starejšini za štiri dni „mešalica“ čeber vina). V Istri pa okopavajo turkinjo ali sirak — sorgón, kakor je razvidno iz neke beležke Volčičeve:

Sorgón, lačan te kopam;
Kad te budem žel,
Do sita te bom jel.

Koruzno ali turščično steblo, dokler raste, je „trs“ ali „palica“, a porezano in suho je „sirčje“. Ime „turščica“ iz „turško“, grano turco, nem.: türkischer Weizen, istr.: turkinja, kaže, da je rastlina došla s Turškega.

Kadar se jako gosto naseje, zrastejo manjša in tanjša stebila, ki se požanjejo sveža za tečno pičo živini, zato se imenuje „pitnik, pitnjak, pičnik“, a v okolici tržaški i dalje v Lahih „šorgeta“ (*sorghetta*) od sorgo = sirk. Zgornji (moški) cvet je „bandéra“ ali „cima“.

Turščični plod je nekim „klas“, drugim „klasira“, lat. latíca, glava, klip. Jálov klas (brez zrnja) je „golák“. Lat je ovit v „lubju“, „lupju“, „čužju“. Nekateri „slačijo“ koruzo, drugi „lupijo“, Tolminci „čužijo“. Pri posamnih latih pusté nekaj peres (slame), da vpletejo v „kite“ ali „grešte“. Oskubljenim klasom pravimo, da so „rebci“. V jeseni je

videti, vsaj po Krasu, cele vrste turščičnih kit, ki se suše na hodnikih pred kmetiškimi hišami. Kadar se do dobra posuše, odtrgajo lati od kit, ter je omrvijo, ožurijo, oružijo, omencajo ali pa omlatijo. Zrnje je navadno rumeno, pa tudi rdeče ali redkokdaj šarasto. Rudeče zrnje daje dober lek za prosénčljiva (prosenična, ikrasta) praseta.

Komu je neznana turščična polenta? Po Italiji, Istriji, Dalmaciji, Bosni itd. se prosto ljudstvo mnogo preživi s polento.

⁵⁾ Kokodúča (ali „kakadúče“) je čudna beseda, ki je izvajati od besede „kokot“ = petelin. V nekih krajih pravijo petelinčki, še drugod: poke, pokalice, in gospódki. Hrvaško: kókice in bale. Pravilno bi se moralo glasiti: „kokotice“. Mično opisuje praženje kókic prof. M. Medić v „Viencu“ 1885, str. 460: . . . U Zemunu prvi dan častnoga posta, kojom god ulicom oko podne prolažah, slušah djevojčice gdje se deru: kókice, kókice! To su kokani kukuruži, što se na vatri (ognju) kokaju. Običajno žene kokaju, a one i vještije treskaju (ročno tresljajo) rukom i tako iz tiha zagriju sve zrnje. Kad počnu zrna puckati, onda se rešeto spusti i okreće i treska sve brže, kokice vrcaju na sve strani, a nestrpljiva deca pjevaju: „Pucajte nam kokice, — na babine lončice: — Puče jedna, — puče druga, — puče treća — puna vreća.“ Koja se zrna ne iskokaju, ono su púvare, a maloj púvari kaže se i púvarak . . . U Lici (Lika) da se kukuruži bulaju zimi, kad i onako od duga vremena ne znadu djeca šta da rade, ili kad se razigraju, pa bude „igračka plačka“, onda da se ona „vražja varica“ umiri, bulaju joj kukuruze. U pržilici, ili uzmu rbinu (črepinjo)

od kakove lončine ili peku (pokrov). U hladnu peku ne smiju zrnje zasuti, jer bi se povratilo, bilo bi likavo, i jedva bi se izbulalo. Za koji trenak počnu se zrna bulati, a bule vrcaju okolo vatre kao pomamne itd. — NB. Bula hrv. = turška gospa. A slovensko: bulja-e narodna jed na Kobaridskem, iz turščične moke z gorkim mlekom zamešeni = cmoki, báclji. (Ltp. Mat. 1890, str. 57).

⁶⁾ Igro „lih“ ali „sodev“ imenujejo pri Gorici: „par“ ali „polež“ (v Mirnem).

⁷⁾ „Janček babó“ itd. spominja na kresno pesmico, katero je p. J. Volčič priobčil v Ltp. M. 1878 i zopet Navratil v Letopisu Mat. 1887, stran 109: „Gôri, gôri božji kres! — . . . Mi imamo tu plesati, — Babinomu janjcu — čast i hvalu dati. — Babin janjac — okol kresa skače, — Babin janjac — priko kresa skoči, — Babin janjac — zimu nam odnosi, — Babin janjac — leto nam donosi.“ Baba = zima, janjac = pomlad in leto. Kakó nekoč Babo žagajo, glej: Letopis Mat. 1878, 2—8.)

⁸⁾ Krpúča-e, na isti način kakor kokodúča, beseda potvorjena iz „hrpica“ hrpa = kupček. Drugod pravijo: „kópica“ ali „kopíca“, kupček leščnikov ali orehov ali zrnja ali ovočja. V Povirju pravijo „krpúča“.

⁹⁾ Devetkati, prvotno od tod, ker so v zrak metali po devet kamenčkov, zrníc, trščic, in kolikor so jih ujeli, po tem so ugibavali usodo, ali so „gatali“, zato vsaj na mojem rojstvenem kraju v Povirju je sedaj jedna ter ista igra „devetkati“ ali „gacljati“. To igro imajo pastirice na paši.

¹⁰⁾ Zakaj ima ona, ki nič ne vdobi, „kozji veter“, tega ne vem.

Vesel trenutek.

Kaj meni oblačno nebo je?
Kaj meni je šviganje strel?
Saj v sreču mi jasno tako je,
Saj jaz sem vesel, oh vesel!

Vi gromi, pregrozno grmeči,
Vi moje ste sreče odmev,
Vi bliski prejasno žareči,
Vi moje ste sreče odsev!

Gojko